

מחקר: סיני, שנה סא - כרך קכ
אב - אילוף תשנ"ה

מנהגי חלוקת הפרשות לשבעה קרואים*

מאת
רחמים שר שלום

מן המפורסמות הוא, שמצד הדין אין שום מניעה לחלק את הפרשה לשבעת הקרואים בכל דרך שהיא ובלבד שינהגו עפ"י ההלכה והמנהג המקובלים בימינו בכל קהילות ישראל:

1. הקריאה לכל עולה לא תפחת משלשה פסוקים.
 2. אין לשייר בפרשיה¹ פחות משלשה פסוקים וגם אין להתחיל בפרשיה פחות משלשה פסוקים.
 3. אין להפסיק בשירת הים ובשמונה פסוקים אחרונים שבתורה ובעשרת הדברות.
 4. אין להפסיק בקללות.
 5. להשתרל לפתוח ולסיים בדבר טוב.
 6. בפרשת האזינו החלוקה היא לפי הסימן הזי"ו-ל"ך.
- בעל "כף החיים" (או"ח סימן רפב סעיף ה) מביא דעת פוסקים לפיה: "כל שקרא מנין הקורים (=הקוראים) כל מה שהוא חובת היום יצאו (ידי חובת קריאה), בין שקרא הראשון רוב הפרשה והשבעה קראו מיעוטא, בין שהשלים אחד הפרשה וחזר השני הפרשה מתחילתה ועד סופה וכן כולם"².

* מאמר זה נכתב בעקבות רשימותיה של הגב' א. קצנלנבוגן "חלוקת פרשות התורה לפי מנין שבעה קרואים" - "סיני" קי"ט שבט-אדר תשנ"ו.

1. לצורך הבחנה נציין פרשה פתוחה או סתומה כמונה "פרשיה".
2. הדברים מובאים בשם מהרמ"ט (=מורנו הרב משה סרני). האפשרות לפיה יוכל כל אחד משבעת הקרואים לקרוא את כל הפרשה נראית תמוהה אך נראה שמעיקר הדין אכן אפשר לצאת ידי חובה בקריאה חוזרת ונשנית של אותו קטע וההוכחה היא מפרי החג שאנו חוזרים וקוראים בחול-המועד סוכות את שלשת הפסוקים ארבע פעמים.

הוכחה נוספת אפשר למצוא בעובדה שבחלוקה לסדרים במחזור התלת-שנתי של בני א"י, ישנם סדרים רבים בהם אין 21 פסוקים ויש להניח שהיו קטעים שחזרו עליהם. הסדר "וישב ישראל בשטים" (במדבר כה) יש בו תשעה פסוקים בלבד. נוכל לשער שבכוונה תחילה קבעו סדר קצר זה (בו באה לידי ביטוי המלחמה בשחיתות ובתועבה) כדי שיחזרו עליו מספר פעמים על מנת להחזיר לתודעת הציבור את הסכנה בשחיתות וזנות עם בנות הגויים בפרט. ונראה לי שזוהי הסיבה לסיום

מדברים אלה משתמע באופן ברור שהחזנים הקוראים בתורה יכולים לחלק את הפרשה כראות עיניהם ולכן אין זה מפתיע לגלות שינויים רבים במנהגי חלוקת הפרשות לשבעת הקרואים בשבת. עבודתה של אילנה קצנלנבוגן באיסוף המנהגים השונים ועריכת רשימה של חלוקת הפרשות עפ"י 33 מקורות ראוייה להערכה אלא שמתברר שהרשימה ערוכה עפ"י מקורות כתובים שהצליחה לגלות ואילו מנהגים שונים וחריגים שעדיין נהוגים לא זכו להיחשף אולי משום שלא בא זכרם במקורות כתובים.

בנושא פרשת השבוע, קיימת מגמה כללית ליצירת דפוסי מנהג אחידים³ ואפשר שדורנו הוא הדור האחרון בו קיימים עדיין מנהגים שונים בחלוקת הפרשה לשבעה עולים ומן הראוי שנציב להם זכר בטרם ייעלמו. להלן מנהגים שלא נזכרו ברשימותיה של אילנה קצנלנבוגן.

א. המנהג לא לסיים בדבר רע גם בסוף פרשה

כאשר חילקו את התורה לפרשות שבועיות לא הקפידו שהפרשה תסתיים בדבר טוב⁴, ולפי זה יקרה לפעמים שהעולה השביעי מסיים את קריאתו בסיום לא טוב וזאת בניגוד להנחיות שהקורא צריך לסיים את קריאתו בדבר טוב. לכן יש מקומות שנוהגים במקרים כאלה, כאשר הפרשה מסתיימת במשפט לא טוב, שהמשלים (וגם המפטיר) ממשיכים לקרוא פסוקים נוספים מהפרשה של השבת הבאה⁵:

בפרשת מצורע (הסיום "ולאיש אשר ישכב עם טמאה") ממשיכים לקרוא בפרשת אחרי-מות עד "ואיל לעולה תמימים" (ויקרא טז, ד).

פרשת בלק בפסוק "ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף" כדי להשאיר בציבור את הרושם הקשה של מגפה קשה בעקבות שחיתות וזנות עם בנות הגויים.

3. במנהגי חלוקת הפרשה לשבעה קרואים גם יהודי תימן נוטים עתה להצטרף לשיטת החלוקה המקובלת. דוגמא לכך אפשר למצוא בחלוקת הפרשות המחוברות לשבעה קרואים. לפי מנהגי תימן הקדומים, נהגו שארבעה קראו בפרשה הראשונה ושלושה בפרשה השנייה. עתה נוהגים רוב יהודי תימן שהרביעי מחבר את שתי הפרשות כמו בכל קהילות ישראל. אין ספק שהחומשים הנפוצים היום בבתי-הכנסת תורמים להתפשטותו של המנהג האחד.

4. ההסבר המקובל לזה הוא "סליק עניינא" — נגמר העניין. רוצה לומר: אין מקום להקפיד על סיום טוב כאשר העניין מסתיים.

5. מנהג זה הונהג בביהכ"נ "חסד ואמת" בגתניה ע"י המייסדים יוצאי ארס-צובא. ברבות הזמן גדל מספרם של יוצאי צפון-אפריקה בין המתפללים ואלה בקשו לבטל מנהג זה. בעקבות עלייתם של יהודי טוריה אחרי מלחמת יום הכיפורים גדל מספרם של יוצאי חלב בין המתפללים ואלה חיוקו את המנהג הקיים. לפי עדותם של עולים אלה מנהג זה אכן היה נהוג בחלב מזה דורות רבים. גולת חלב חוסלה ואילו בארץ גובר לחצם של המתפללים המבקשים לנהוג כמו בכל בתי-הכנסת ולא מן הנמנע שהמנהג ילך וייעלם בתוך שנים ספורות.

המתנגדים למנהג הנ"ל והמבקשים לבטל אותו מסתמכים על דברי הזוהר שעל כל פרשה ופרשה ממונה מלאך ואין לאחד להסיג גבול חברו. בדרך ציורית מתאר הזוהר את פרשות התורה לחמשים-

בפרשת קדושים (הסיום "באבן ירגמו אותם דמיהם במ") ממשיכים לקרוא בפרשת אמור עד "והיו קודש" (שם כא, ז).

בפרשת במדבר (הסיום "כבלע את הקודש ומתו") ממשיכים לקרוא בפרשת נשא עד "לעבוד ולמשא" (במדבר ד, כה).

בפרשת קרח (הסיום "לא תחללו ולא תמותו") ממשיכים לקרוא בפרשת חוקת עד "והשליך אל תוך שרפת הפרה" (שם יט, ז).

בפרשת בלק (הסיום "ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף") ממשיכים לקרוא בפרשת פינחס עד "בריתי שלום" (שם כה, יג).⁶

במאמר שפירסמה אילנה קצנלנבוגן ערוכים הטבלאות לששה קרואים בלבד (מתוך הנחה שהקורא השביעי מסיים את הפרשה). לפי המנהגים הנ"ל מתברר שבחמישה מקרים אין העולה השביעי מסיים את קריאתו בסוף הפרשה אלא ממשיך וקורא פסוקים נוספים מהפרשה הבאה ובשבת הבאה חוזרים לקרוא מראש הפרשה ופסוקים אלה נקראים שוב.

ב. חלוקה לא מאוזנת של הפרשה

החלוקה של הפרשות לפי מנין שבעה קרואים במנהג המקובל בימינו מצטיינת בדרך כלל בחלוקה מאוזנת וטבעית. הפיסקא שקוראים לכל עולה לא קצרה מדי ולא ארוכה מדי וכאשר אנו מוצאים חלוקה לא מאוזנת של פיסקאות קצרות או ארוכות במיוחד הרי לבטח יש הסבר לכך.

לדוגמא: פרשת עקב היא פרשה ארוכה יחסית. יש בה 115 פסוקים ובכל זאת מוצאים שלעולה השביעי קבעו קריאה של חמשה פסוקים בלבד. והרבר תמוה במיוחד כאשר רואים שפיסקא זו היא הפיסקא שנועדה גם למפטיר. ההסבר לכך טמון בהשפעה של המקובלים. לפי תורת הסוד חשיבותה של העליה הששית היא הגדולה מכל העליות ולכן כווננו את החלוקה באופן שאת קריאת "והיה אם שמוע" (הפרשה השניה של קריאת שמע), הנמצאת בסופה של פרשת עקב, יקרא אותה הששי ולפיכך לא נשארו לעולה השביעי אלא חמשה פסוקים בלבד.

בספר ההלכות "מקור חיים השלם"⁷ מביא הרב חיים דוד הלוי זצ"ל מנהגים של חלוקה לפיסקאות ומוסיף: "שליחי ציבור שבירושלים נוהגים סלסול ומתאמצים תמיד

ושלש מרכבות (זה היה מניינם של הפרשות לפני שחולקה פרשת נצבים לשניים) וכל מרכבה ממונה על פרשה אחת ואסור לנו לערב אלו באלו ולא להכניס מרכבה במרכבה אחרת אפילו כמלוא שעה ואפילו בתיבה אחת או אפילו באות אחת" (זוהר ויקהל רלא).

6. מכל הסדומים של הפרשות השבועיות הקשה מכולם הוא הסיום של פרשת בלק, ולכן גם בערות אחרות נהוג היה להמשיך לשביעי ולמפטיר עד "בריתי שלום" כנ"ל. וראה בענין זה את מאמרו של דודי הרב פרופ' ע"צ מלמד זצ"ל "על מנהג אחד בקריאת התורה בין יהודי פרס" תרביץ שנה ה תרצ"ד. מאמר זה התפרסם שוב בקובץ "עיונים בספרות התלמוד" — הוצאת ספרים ע"ש מאגנס תשמ"ו.

7. חלק שלישי, פרק קכד סעיף ט.

להפסיק ולהתחיל בקטעים הטובים ביותר שישנם בפרשה ואחרי ההתבוננות בפיסקאות הללו יראה ויוכח הקורא כמה חן וטעם יש בהם"⁸.

באיסטנבול הייתי עד לחלוקה מעניינת של פרשת ראה. לכהן קראו עד "כי יברך ה' אלקיך" (דברים יד, כד) — 81 פסוקים. ללוי קראו עד "למען יברך... בכל אשר תעשה" (שם, כט)⁹ — פיסקא קצרה של חמשה פסוקים וכך קראו ליתר העולים קטעים קצרים אבל השתדלו שכל פיסקא תכיל ברכה או סיום טוב.

בענין זה יש להזכיר חלוקה מיוחדת שהתפתחה אצל יהודי תימן. בקרב יהודי תימן נשתמר המנהג הקדום לפיו כל עולה בתורה קורא בעצמו את הפיסקא שלו. והנה נמצאו מקומות בהם בקשו הצעירים לזנוח מנהג זה בגלל הקושי שבדבר. חכמי העדה סרבו להשלים עם ביטולו של מנהג זה וחיפשו דרכים להמשיך ולקיים את מסורת הקריאה העצמית.

הבעיה נפתרה בצורה זו: ארבעת העולים הראשונים ושני העולים האחרונים קראו כל אחד פיסקא קצרה של שלשה פסוקים¹⁰. הקריאה של העולה החמישי היתה ארוכה מאד ואותה קרא החזן בעצמו או אחד מהמתפללים שהתכוונן מראש לקריאת הפרשה והתכבד לעליה החמישית¹¹. נציין שגם מנהג זה הולך ונעלם.

ג. המנהגים השונים בחלוקת פרשת "האזינו"

פרשת האזינו היא הפרשה היחידה שדרך חלוקתה לפסקאות בשביל העולים לתורה בשבת נזכרת בתלמודים¹². בבית המקדש שרו אותה הלויים בשעת הקרבת מוסף של שבת ולצורך זה חילקו את השירה לשש פסקאות "וכדרך שחלוקים כאן כך חלוקין בבית הכנסת"¹³.

8. בהקשר לחלוקה לא מאוזנת מן הראוי להזכיר שני מנהגים המובאים הן ברשימה של הרב הלוי והן ברשימה של הגב' קצנלנבוגן. בפרשת "בראשית": לששת העולים הראשונים קוראים לכל אחד יום אחד ממעשה הבריאה (ובסה"כ 31 פסוקים) והעולה השביעי קורא מ"ויכולו" עד סוף הפרשה (סה"כ 115 פסוקים). לא כל חזן יכול לעמוד במשימה כזו ואין להתפלא על מנהג זה שהולך ונעלם. בפרשת "נשא": קוראים לכהן חצי פרשה (87 פסוקים) עד סוף ברכת כהנים ולששת העולים הבאים את פרשת הנשיאים (89 פסוקים). מנהג זה עודנו נפוץ בבתי-כנסת של ספרדים ובני עדות המזרח.

9. ואפשר שכוונתם היתה שהקריאה ללוי תכלול את הקטע המתייחס ללוי "והלוי אשר בשעריך" "ובא הלוי".

10. שלשה פסוקים לאו דוקא שכן לפעמים מזדמנת פרשיה של ארבעה או חמישה פסוקים שאי אפשר להפסיק בה. בכל אופן היתה זו פיסקא קטנה שלא היה שום קושי בקריאתה.

11. מנהג זה מובא במאמרו של י. זימר "הפסקות בפרשיות ובסדרות התורה" (הערה 68). מאמר זה נדפס לראשונה ב"סיני" כרך סח ונדפס שוב בקובץ המאמרים "עולם כמנהגו נוהג" חלק א בהוצאת מרכז ולמן שזר, תשנ"ו. ושם מובא מקור המנהג.

12. בבלי — ראש השנה לא, א; ירושלמי — מגילה פ"ג ה"ו.

13. לפי הבבלי שם, קראו בכל שבת פיסקא אחת וסיימו את קריאת השירה במחזור של שש שבתות.

ניתן היה לצפות שלפחות חלוקתה של פרשה זו לא תהיה שנויה במחלוקת. אך להפתעתנו אנו מוצאים במקורות שבעה מנהגים שונים של חלוקה. הסיבה לכך היא שהתלמודים הסתפקו במתן סימן לראשי הפסקאות והסימן ניתן להתפרש באופנים שונים. הסימן שנתנו לראשי הפסקאות הוא הזי"ו-ל"ך ואם לגבי שתי הפסקאות הראשונות המתחילות באות ה (האזינו) ובאות ז (זכור) אין מקום לאפשרויות אחרות, הנה לגבי שאר אותיות הסימן הנ"ל, יש מקום לסברות שונות.

ברשימותיה של הגב' קצנלנבוגן מובאים ארבעה מנהגים להלן ערוכים בטבלה שבעה מנהגים ידועים וכולם ערוכים עפ"י סימן הזי"ו ל"ך.

ראשי הפסקאות לשירת האזינו עפ"י מקורות שונים

	ראשון	שני	שלישי	רביעי	חמישי	שישי
מסכת סופרים	האזינו	זכור	ירכביהו	וישמן	לו חכמו	כי ידן
רב פלטי, הרמב"ם (המנהג בלמינו)	האזינו	זכור	ירכביהו	וירא	לו חכמו	כי אשא
רב האי	האזינו	זכור	ימצאהו	וישמן	לולי	כי אשא
רבנו חננאל	האזינו	זכור	ירכביהו	וירא	לו חכמו	כי ידן
רש"י (וורמיזא-ברלין)	האזינו	זכור	ירכביהו	וירא	לולי	כי ידן
פרובנס	האזינו	זכור	ימצאהו	וישמן	לו חכמו	כי ידן
כ"י לונד ¹⁴	האזינו	זכור	יי בדד	וירא	לולי	כי ידן

הטבלה מראה בברור שבכל המקורות נשמרת החלוקה לפי הסימן הזי"ו-ל"ך

האמור לעיל אכן מחזק את המסקנות אליהן הגיעה הגב' קצנלנבוגן במאמרה הנ"ל. עם זאת יש לשוב ולהדגיש: למעשה אין שום חובה להפסיק במקומות המסומנים בחומשים. ההלכה מתייחסת רק לכללים עליהם יש להקפיד ואין ההלכה מחייבת להפסיק במקום זה או אחר. המקורות השונים המצביעים על האפשרויות השונות לחלוקה לשבעה קרואים אינם בבחינת מנהג במונן המקובל שכל עדה מקפידה לשמור על החלוקה שלה. נכון יותר לראות את המקורות והמנהגים השונים בגדר הצעות והמלצות בלבד.

ובכל זאת אנו מוצאים רבנים בדורות מאוחרים שבקשו לייחס את מנהגי החלוקה לעזרא הסופר ואף הרחיקו לכת עד משה רבנו... ונראה לי שכל כוונתם היתה לחזק את החלוקה הדומיננטית שהתפשטה ולכן תלו את החלוקה הזאת באילן גדול. ולא קשה

לעומת זאת במקומות אחרים (לדוגמא: שולחן ערוך או"ח ונושאי כליו, סימן תכח ס"ה) מציינים שהיו קוראים את השירה פעם אחת לששת ימי השבוע כלומר במחזור שבועי, והדברים צריכים עיון.

14. מנהג זה לפיו העולה השלישי בפרשת האזינו מתחיל לקרוא בפסוק "ה' בדר ינחנו" (דברים לב, יב) מובא ברשימה הנ"ל של הגב' קצנלנבוגן ולא מצאתי מקור נוסף למנהג זה.

למצוא את הסיבות לכך: 1) חלוקה מוסכמת ומקובלת על דעת הציבור תמנע מחלוקת וריב בביהכ"נ בשעת הקריאה בתורה בכל הקשור למקומות ההפסקה. 2) החזנים הקוראים בתורה אין דעתם פנויה לחפש מקומות טובים להפסקות ולא תמיד הם בקיאים בהלכה לדעת היכן אסור והיכן מותר להפסיק¹⁵.

15. כאן המקום להזכיר מנהג נפוץ בבכ"נ של ספרדים ועדות המזרח לחלק את הפרשה לפסקאות רבות כאשר יש צורך להעלות לתורה עולים רבים לרגל שמחה או ימי זכרון וכדו'. בחומשים החדשים שראו אור בשנים האחרונות (בהוצאת אור ודרך), סומנו המקומות בפרשה שראוי להפסיק בהם. ומן הראוי להבהיר שהמקומות המסומנים שם הם בגדר המלצה בלבד ואין שום חובה להפסיק דווקא לפי חלוקה זו.